

KLAUS DICKE, *MENSCHENRECHTE UND ERUOPÄISCHE INTEGRATION.* (TÜBINGER UNIVERSITÄTSSCHRIFTEN. FORSCHUNGSPROJEKT MENSCHENRECHTE BAND 5). KEHL AM RHEIN / STRASSBURG, ENGEL, 1986, σελ. XII + 260.

Στη μελέτη αυτή ο Klaus Dicke επιχειρεί μια φιλοσοφική συστηματική θεώρηση της συνάφειας που υπάρχει μεταξύ του πολιτικού στοιχείου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και συγχρόνως αναδεικνύει τα ανθρώπινα δικαιώματα σε βασικό θέμα της πολιτικής θεωρίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Πρόκειται πράγματι, για ένα δοκίμιο φιλοσοφικού και διεπιστημονικού χαρακτήρα, το οποίο έχει πολύ καλή θεμελίωση και κριτική διάσταση και μπορεί να μελετηθεί και ως δοκίμιο ευρωπαϊκής πολιτικής παιδείας. Σύμφωνα με την παραδοχή του συγγραφέα τα ανθρώπινα δικαιώματα ενσωματώνουν την αρχή της ελευθερίας και ανταποκρίνονται στην ευρωπαϊκή ιστορική εμπειρία της πολιτικής ελευθερίας ως του στοιχείου, του οποίου κάθε φορά αναζητείται η σύμμετρη έκφραση και θεσμοποίηση και το οποίο κάθε φορά κινδυνεύει να ακυρωθεί. Κατά τον συγγραφέα η πολιτική ελευθερία είναι αναπόσπαστη από τη θέσπιση και από την πραγμάτωση του δικαίου, ενώ έργο της πολιτικής είναι να διαμορφώσει εκείνες τις προϋποθέσεις που θα επιτρέψουν την ανάπτυξη της ελευθερίας του ατόμου με ειρήνη, δηλαδή μέσα σε καθεστώς ασφάλειας και δικαιοσύνης.

Ο συγγραφέας διαρθρώνει την παρουσίαση του θέματος σε εισαγωγή και σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος (σ. 11-109) έχει ως τίτλο «Τα ανθρώπινα δικαιώματα και η χειραφέτηση του πολιτικού στοιχείου». Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, αφενός η ευρωπαϊκή ιστορία είναι πράγματι η συνεχής προσπάθεια για την αναγνώριση της πολιτικής ελευθερίας και αφετέρου οι διακηρύξεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούν μαρτυρία του συσχετισμού της πολιτικής με τη χειραφέτηση του ανθρώπου. Αυτός ο συσχετισμός ερευνάται σε αναφορά προς τρία στοιχεία: Το πρώτο στοιχείο είναι η ιστορία και η μεταβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το δεύτερο είναι η από πλευράς φιλοσοφίας του δικαίου διερεύνηση της «δημοκρατίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» (δηλαδή της δημοκρατίας που αντλεί τη νομιμοποίησή της από την αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων), και το τρίτο είναι η θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου ως θεωρία που κατ'ά τα κριτήρια της δημοκρατίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επαρκεί για να θεμελιώσει την πολιτική στην ελευθερία του ανθρώπου. Η πυκνή ε-

πιχειρηματολογία, η κριτική φιλοσοφική και διεπιστημονική διερεύνηση του θέματος καθώς και η συστηματική θεώρηση οδηγούν τον συγγραφέα σε πολύ σημαντικά συμπεράσματα, στα οποία όμως, λόγω του περιοσμένου πλαισίου μιας βιβλιοκρισίας, μπορεί εδώ να γίνει μόνον μια ενδεικτική αναφορά. Τα ανθρώπινα δικαιώματα θεμελιώνονται στην ελευθερία του ανθρώπου, δηλαδή στην αξιοπρέπεια, στην ευθύνη, στον έλλογο χαρακτήρα και στην αυτονομία του ανθρώπου, και αποτελούν συγκεκριμένα αιτήματα ελευθερίας, τα οποία συνεπάγονται τη θεμελίωση μιας πολιτικής κοινότητας δικαίου. Έτσι τα ανθρώπινα δικαιώματα αφενός προσδιορίζουν το δίκαιο και την πολιτική ως στοιχεία που υπηρετούν την εξασφάλιση της ελευθερίας του ανθρώπου και αφετέρου στρέφονται εναντίον των τάσεων που ακυρώνουν την αναγνώριση της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και τον υποβιβάζουν σε αντικείμενο. Επομένως προκύπτει η υποχρέωση θεμελίωσης του δικαίου στα ανθρώπινα δικαιώματα με τέτοιον τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται «η ισότητα όλων των ανθρώπων ως υπευθύνων υποκειμένων της διαμόρφωσης της συγκεκριμένης ύπαρξης» (σ. 108). Αν και φαίνεται ότι η πολιτική έχει ως έργο να πετύχει αυτή τη θεμελίωση με την καθολική συναίνεση, ο συγγραφέας τονίζει ότι το έργο αυτό εκτείνεται στο κράτος, στην κοινωνία και στην ίδια την προσωπική ζωή, διότι βαθμιαίως τα ανθρώπινα δικαιώματα τείνουν να εκφράσουν όλη την ανθρώπινη ύπαρξη και να την συνδέσουν όλο και περισσότερο με την πολιτική κοινότητα. Εκτός του ότι το πρώτο μέρος μπορεί να λειτουργήσει και αυτοτελώς ως κριτικό φιλοσοφικό δοκίμιο περί των βασικών αρχών του νεωτερικού πολιτικού λόγου, παρέχει και το κανονιστικό πλαίσιο, εντός του οποίου τίθεται το κύριο ερώτημα του δευτέρου μέρους, δηλαδή το ερώτημα για τους ευρωπαϊκούς θεσμούς που μπορούν να καταστήσουν δυνατή την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση σύμφωνα με τις αρχές της δημοκρατίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σύμφωνα δηλαδή με τη νέα αντίληψη περί των βασικών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το δεύτερο μέρος (σ. 110-223) έχει τον τίτλο «Η ευρωπαϊκή προστασία των βασικών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η ευρωπαϊκή πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα κανονιστικά θεμέλια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης». Όπως προκύπτει και από τον τίτλο, ο συγγραφέας δίνει έμφαση στον πολιτικό και κανονιστικό χαρακτήρα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την συνδέει με τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία δεν νοούνται απλώς ως μέσα άμυνας του πολίτη απέναντι στις τυχόν αυθαιρέσιες της κρατικής εξουσίας, αλλά θεωρούνται και ως βάση της συμμετοχής του πολίτη στη διαμόρφωση της πολιτικής βούλησης. Αξίζει να αναφερθούν συνοπτικά τα ερωτήματα που καθοδηγούν την έρευνα στο δεύτερο μέρος (βλ. σ. 111-112): Θα κατορθώσουν οι ευρωπαϊκοί θεσμοί να μετα-

φέρουν στο νέο επίπεδο της «υπερεθνικής» πολιτικής κοινότητας των εξανθρωπισμό της πολιτικής, ο οποίος συνδέθηκε με την αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων; Θα μπορέσει να αποκρυσταλλωθεί μια μορφή συντάγματος σύμφωνα με την αρχή της ελευθερίας, το οποίο θα διαμεσολαθήσει στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας τη χειραφέτηση του πολιτικού στοιχείου με τη χειραφέτηση της οικονομικής κοινωνίας; Θα γίνει δυνατή σε ευρωπαϊκό επίπεδο η σύνδεση των δύο όψεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή της οιονεί διορθωτικής λειτουργίας τους και της καταφατικής (όχι βεβαίως άκριτης!) ένταξης του ενεργού πολίτη στην πολιτική κοινότητα; Αν τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ανοιχτά, εφόσον αφενός εξασφαλίζουν χώρους ελευθερίας, οι οποίοι επιδέχονται πλουραλιστικές ερμηνείες, και αφετέρου αυτά μπορούν να διευρυνθούν, ώστε να αποτελέσουν κατάλληλο μέσο άμυνας απέναντι σε νέες απειλές της ελευθερίας, τότε τι μπορούν να προσφέρουν οι ευρωπαϊκοί θεσμοί ως απάντηση στο παγκόσμιο ερώτημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα; Ο συγγραφέας ερευνάει την ιστορία της σύνδεσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την ιδέα της ενωμένης Ευρώπης ξεκινώντας από τις ιδέες της αντίστασης στον ναζισμό και στον φασισμό και φθάνοντας στη διαμόρφωση των θεσμικών οργάνων και των συμβάσεων. Στη συνέχεια εξετάζει τα προβλήματα της νομιμοποίησης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ως συστήματος δικαίου, διακρίνει τη λειτουργική από την πολιτική νομιμοποίηση και καταδεικνύει την προτεραιότητα της πολιτικής νομιμοποίησης. Διεξοδική είναι η ανάλυση της πραγματικότητας και της περαιτέρω εξέλιξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς και της πολιτικής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η κριτική ανάλυση των αρμοδιοτήτων των θεσμικών οργάνων σε αναφορά προς τα κριτήρια της δημοκρατίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η διερεύνηση του κανονιστικού χαρακτήρα των συμβάσεων και η καταγραφή των προοπτικών που είναι ανοιχτές για την πολιτική ολοκλήρωση της Ευρώπης ως κοινότητας των επί μέρους πολιτικών κοινοτήτων που αναγνωρίζουν τις αρχές του κράτους δικαίου παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όχι μόνον για τη συστηματική φιλοσοφία, για την πολιτική θεωρία και για τη θεωρία του δικαίου, αλλά και για όποιον θέλει να αποτιμήσει τα πράγματα ως συνειδητός πολίτης και όχι ως απλός θεατής. Ο συγγραφέας τονίζει το παράδοξο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης: Αυτή παρουσιάζεται με το τέλος του ευρωκεντρισμού και συνδέεται με μια νέα «ευρωπαϊκή» προσφορά στον σύγχρονο κόσμο, δηλαδή με την προσφορά μιας νέας πρότασης δικαιοσύνης ρύθμισης της πολιτικής κοινότητας σύμφωνα με τις αρχές της δημοκρατίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μιας νέας προοπτικής των διεθνών σχέσεων και του πλανήτη ως κοσμοπόλης.

Οι συστηματικές και κριτικές προοπτικές, τις οποίες διανοίγει η μελέτη του Dicke είναι πολλές. Από τη σκοπιά της φιλοσοφίας θα ήθελα να επισημάνω τις απόψεις για τη νεώτερη και νεωτερική υποκειμενικότητα, η οποία αντιμετωπίζει το πρόβλημα των ρυθμίσεων της ζωής, τις απόψεις για την έννοια του λόγου και της πολιτικής ελευθερίας, τις απόψεις για την πολιτική φιλοσοφία του Kant. Το βιβλίο θα άξιζε να μεταφραστεί και στα ελληνικά και να μελετηθεί όχι μόνον ως φιλοσοφικό δοκίμιο αλλά και ως μαρτυρία ευρωπαϊκής πολιτικής παιδείας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ